

Krzysztof A. Kuczyński

**POD UROKIEM GERHARTA HAUPTMANNA
W STULECIE URODZIN FELIXA A. VOIGTA
(1892–1962)**

Niezwykła osobowość Gerharta Hauptmanna, laureata literackiej Nagrody Nobla z 1912 r., jego wielki i ogólnie ceniony dorobek spowodował, że z biegiem lat stał się jednym z najbardziej „opisanych” pisarzy europejskich XX w.¹ O jego twórczości pisali wybitni krytycy i historycy literatury, tacy jak: Theodor Fontane, Franz Mehring, Alfred Kerr, Georg Lukács, Paul Rilla, Benno von Wiese czy Hans Mayer.

Zwłaszcza w okresie międzywojennym, kiedy Gerhart Hauptmann był uważany za reprezentanta Republiki Weimarskiej, a jego sześćdziesiąte oraz siedemdziesiąte urodziny (1922 oraz 1932) były wydarzeniami ogólnonarodowymi i pisarz był fetowany przez oficjalne czynniki państwowe, dały się odnotować liczne o nim publikacje krytyków i literaturoznawców nierzadko z nim zaprzyjaźnionych, jak Carl F. W. Behl, Walter A. Reichart, Walter Requardt, Hans von Hülsen czy Felix A. Voigt.

Ci właśnie krytycy szczególnie intensywnie i ofiarnie propagowali na przestrzeni kilkudziesięciu lat twórczość Gerharta Hauptmanna, kładąc podwaliny pod coraz rozleglejszą wiedzę o autorze *Tkaczy*. Będąc – jak wspomniano – z wielkim pisarzem zaprzyjaźnieni, mieli swobodny dostęp do jego archiwum, mieszczącego się w willi „Wiesenstein”².

¹ Por. np.: S. Hoefert, *Internationale Bibliographie zum Werk Gerhart Hauptmanns*, Bd. 1–2, Berlin 1986–1989; *Gerhart Hauptmann*, hg. v. H. J. Schrimpf, Darmstadt 1976 (*Wege der Forschung*, Bd. 107); *Gerhart Hauptmann w krytyce polskiej 1945–1990*, red. N. Honsza, K. A. Kuczyński, A. Stroka, Wrocław 1992.

² O początkach archiwum pisarza por.: L. Jauner, *Der Geburtshelfer des Hauptmann-Archivs*, [w:] *Max Pinkus – 3. Dezember 1857 bis 19. Juni 1934*, hg. v. W. A. Reichart, C. F. W. Behl, München 1957, s. 24–26.

Do najbardziej zasłużonych badaczy życia i twórczości Gerharta Hauptmanna należy wspomniany Felix A. Voigt, mający w swym dorobku szczególnie wiele edycji dzieł niemieckiego autora (w tym dzieła zbiorowe, liczne o nim prace naukowe, a także redakcję cenionego *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*.

Felix A. Voigt już w latach trzydziestych uchodził za wyróżniającego się znawcę dzieł Gerharta Hauptmanna, czego wyrazem było m. in. pełnienie przez pewien okres funkcji sekretarza wielkiego pisarza.

O ile jednak innym badaczom tego okresu, jak Carlowi F. W. Behlowi, Walterowi A. Reichartowi czy Walterowi Requardtowi³ poświęcono z czasem sporo uwagi – czy to w postaci artykułów omawiających ich sylwetki, czy nawet w postaci tomów ich zebranych prac drobnych – to w wypadku Felixa A. Voigta jego sylwetka jawi się nieco mniej wyraziście. Z pewnością jego przedwczesna śmierć w roku 1962 – była to setna rocznica urodzin Gerharta Hauptmanna – spowodowała, iż jego wybitne osiągnięcia naukowe zostały nieco odsunięte na dalszy plan, a na czoło wybiły się nowsze prace żyjących i aktywnie działających innych krytyków i badaczy.

W setną rocznicę urodzin Felixa A. Voigta, wybitnego znawcy dzieła Gerharta Hauptmanna, warto poświęcić nieco uwagi jego sylwetce, jakże ważnej w całokształcie niemieckiej myśli literaturoznawczej na temat życia i działalności śląskiego pisarza.

I

Felix Alfred Voigt urodził się 13 października 1892 r. we Wrocławiu. Tutaj uczęszczał do szkół, w roku 1910 uzyskał świadectwo maturalne w humanistycznym König-Wilhelm-Gymnasium. W tymże samym roku rozpoczął studia na Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität, słuchając wykładów w zakresie filologii klasycznej, germańskiej, historii, filozofii i historii religii. W roku 1913 uzyskał – w uznaniu za swoje bardzo dobre wyniki – trzymiesięczne stypendium naukowe we Włoszech. W latach 1915–1918 odbywał służbę wojskową, z powodu ran odniesionych na froncie został zwolniony latem 1918 r.

Wkrótce potem uzupełnił rozpoczęty przed wojną egzamin państwowy. Jesienią 1918 r. Felix A. Voigt rozpoczął swoją długoletnią, owocną działalność pedagogiczną, m. in. w Beuthen, Görlitz oraz Kreuzburgu⁴.

³ Por. np.: C. F. W. Behl, *Aufsätze-Briefe-Tagebuchnotizen. Autobiographisches und Biographisches zu Gerhart Hauptmann*, hg. v. K. Hildebrandt, München 1981; W. A. Reichart, *Ein Leben für Gerhart Hauptmann. Aufsätze aus den Jahren 1929–1990*, ausgewählt und hg. v. K. Hildebrandt in Zusammenarbeit mit H. Pingel, Berlin 1991.

⁴ M. in.: W. G a m b k e - G a n s e, *Später Dank. Erinnerungen an Felix A. Voigt*, „Kreuzburger Nachrichten” 1992, Nr 3, s. 1–2.

Latem 1933 został zwolniony ze służby nauczycielskiej jako „politycznie niepewny”.

Felix A. Voigt był przez wiele lat inicjatorem licznych imprez kulturalnych, m. in. w związku z twórczością Jakuba Böhme oraz Gustava Freytaga. Był działaczem Deutsche Demokratische Partei, pełnił wiele funkcji w zarządzie ze stanowiskiem prezesa włącznie.

Po wspomnianej dymisji z zawodu nauczycielskiego rozpoczął wkrótce, bo już jesienią 1933 r., intensywne badania związane z twórczością Gerharta Hauptmanna, m. in. uzyskał możliwość korzystania z Schlesier-Bücherei, zgromadzonej przez Maxa Pinkusa w Neustadt/OS⁵.

Dzięki pośrednictwu Maxa Pinkusa, zaprzyjaźnionego z pisarzem, poznał osobiście Gerharta Hauptmanna. Jego pierwszy pobyt w willi „Wiesenstein” w Agnetendorf nastąpił 6 grudnia 1933 r. Od tej chwili bywał tam często, korzystał obficie z materiałów zgromadzonych w archiwum, co pozwoliło mu w niedalekiej przyszłości na tak liczne publikacje. Szybko też stał się – jak wspomniano – czołowym znawcą dzieł Gerharta Hauptmanna, uzyskując sympatię i przyjaźń rodziny wielkiego pisarza.

Z końcem 1937 r. oraz w I kwartale 1938 r. pełnił funkcję sekretarza Gerharta Hauptmanna podczas jego tradycyjnego, corocznego pobytu w Rapallo.

Mając ułatwiony dostęp do pisarza, jak i jego archiwum, podjął – obok wielu innych prac – szeroko zakrojone badania nad całokształtem działalności Gerharta Hauptmanna. Ich rezultatem jest kilkutomowa, niezwykle drobiazgową i dokładną rekonstrukcja biografii autora. O jej objętości może świadczyć fakt, że np. tom 1 liczył w maszynopisie 1000 stron, niestety maszynopis zaginął podczas ewakuacji w roku 1945 z Wrocławia⁶.

Szczególnie wyrazistym dowodem uznania dla Felixa A. Voigta, jako znawcy twórczości Gerharta Hauptmanna, było powierzenie mu przez wielkiego pisarza redakcji jego dzieł zbiorowych, tzw. *Ausgabe letzter Hand* w czerwcu 1941 r. Ponieważ propozycja ta zbiegła się w czasie z identyczną inicjatywą Suhrkamp Verlag wobec C. F. W. Behla, za pośrednictwem Margarete Hauptmann obaj znawcy twórczości wielkiego dramaturga rozpoczęli wspólnie wielką pracę edytorską związaną z osiemdziesiątą rocznicą urodzin Hauptmanna w 1942 r.⁷

⁵ O śląskim fabrykancie, mecenasie sztuki i przyjacielu Gerharta Hauptmanna, narosła już nieco literatura fachowa, choć jej ilość nie oddaje jeszcze w pełni znaczenia postaci Maxa Pinkusa. Por. m. in.: *Max Pinkus...*; A. Reichart, *In Memoriam Max Pinkus*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch 1948*, Goslar 1948; A. Zappel, *Max Pinkus*, Leverkusen 1992 (Grüne Reihe, H. 8, Vereinigung ehemaliger Angehöriger der Gerhart-Hauptmann-Oberrealschule Breslau).

⁶ Według informacji uzyskanych od córki, dr Mechthild Pfeiffer-Voigt we wrześniu 1991 r.

⁷ Tamże.

Przed wybuchem wojny Felix A. Voigt opublikował liczne książki i artykuły związane z Gerhartem Hauptmannem, m. in. *Antike und antikes Lebensgefühl im Werke Gerhart Hauptmanns* (1935), *Hauptmann-Studien. Untersuchungen über Leben und Schaffen Gerhart Hauptmanns* (Bd. 1, 1936) czy pracę wydaną razem ze znanym germanistą amerykańskim Walterem A. Reichartem pt. *Hauptmann und Shakespeare* (1938), o której to jeszcze w 1991 r. pisał Klaus Hildebrandt: „Wenn auch inzwischen in der Forschung Ergänzendes geboten wurde, hat diese Darstellung bis heute Gültigkeit. Das Buch über die Beschäftigung des Schlesiens mit dem Großen der Weltliteratur und dessen Werk bleibt eine Leistung von grundsätzlicher Bedeutung”⁸.

Szczególłą wagę miały także tomy *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, wydawane przez Felixa A. Voigta w latach 1936–1937, grupujące artykuły wielu znawców dzieł Hauptmanna.

Felix A. Voigt był nierzadko prelegentem podczas oficjalnych uroczystości poświęconych rocznicom urodzin Gerharta Hauptmanna, jak np. w roku 1937 z okazji siedemdziesiątej piątej rocznicy urodzin pisarza, kiedy to 26 listopada w Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Cultur we Wrocławiu wygłosił uroczystą mowę. Jak wspomina Günther Grundmann,

Der Anstoß hierzu ging von Professor Merker, dem Literarhistoriker der Breslauer Universität aus, der den damaligen Vorsitzenden der Gesellschaft für diese Veranstaltung zu gewinnen vermochte. Wenn er gewonnen wurde, so vielleicht deshalb, weil ihm Professor Merker als Redner einen der besten Kenner des Schaffens Gerhart Hauptmanns vorschlagen konnte, Felix A. Voigt ...⁹

Mimo dwuznacznej pozycji Gerharta Hauptmanna w okresie III Rzeszy, kiedy to z jednej strony był – z powodu swego światowej sławy nazwiska – tolerowany przez hitlerowskie władze, z drugiej narażony był na wyraźne ograniczenia, np. w odniesieniu do możliwości wystawiania swych dzieł dramatycznych w teatrach, jego jubileusz osiemdziesiątych urodzin nie mógł być w Niemczech zignorowany¹⁰.

Wobec złożonej sytuacji postanowiono, iż główne uroczystości odbędą się nie jak zwykle w Berlinie, lecz we Wrocławiu, stolicy Dolnego Śląska. Tam też w dniu urodzin, 15 listopada 1942 r.

[...] fand der Festakt im Oberpräsidium statt, bei dem die Hauptrede Felix A. Voigt hielt, um nach der großen literarhistorischen Würdigung die auf das schlesische Klima bezogene Seite von

⁸ K. Hildebrandt, *Vorwort*, [w:] W. A. Reichart, *op. cit.*, s. X.

⁹ G. Grundmann, *Begegnungen eines Schlesiens mit Gerhart Hauptmann*, Hamburg 1953, s. 47.

¹⁰ Por. m. in.: B. Drewniak, *Jubileusz Gerharta Hauptmanna*, [w:] tenże, *Kultura w cieniu swastyki*, Poznań 1969, s. 261–279.

Hauptmanns Schaffen in einer von persönlicher Freundschaft und grenzenloser Verehrung getragenen Darstellungsweise zu eindringlicher Wirkung zu bringen¹¹.

Rok 1942 przyniósł – oprócz pomnikowego wydania *Das gesammelte Werk. Ausgabe letzter Hand* w 17 tomach – także inne pozycje, które ukazały się przy współudziale Felixa A. Voigta, jak np. ceniona wysoko przez badaczy *Gerhart Hauptmanns Leben. Chronik und Bild*, opracowana wspólnie przez Voigta i C. F. W. Behla. Wówczas także ukazała się kolejna książka Felixa A. Voigta *Gerhart Hauptmann der Schlesier*, mająca w następnych latach cztery wydania.

Na przełomie roku 1942/1943 powstało nieoficjalne koło przyjaciół twórczości Gerharta Hauptmanna, do którego należeli wrocławscy entuzjaści śląskiego pisarza, m. in. archeolog prof. Weege, germanista Merker oraz Felix A. Voigt, a także Grete Heinhold, Cosmus Flam oraz właściciele Ostdeutsche Buchhandlung we Wrocławiu Kubczakowie. Z okazji każdego spotkania – podczas jednego z nich np. Voigt czytał fragmenty z pisanej wówczas przez Hauptmanna noweli *Winkelmanns Tod* – jego uczestnicy wysyłali do willi „Wiesenstein” uroczysty telegram¹². Według opinii Günthera Grundmanna, w działalności tego koła można się dopatrywać załączka mającego powstać w przyszłości (w roku 1952 w Baden-Baden) Gerhart-Hauptmann-Gesellschaft.

Z rodziną Voigtów związany jest także ważny epizod dotyczący dziejów utworu Hauptmanna *Die Finsternisse*, napisanego na pamiątkę jego przyjaciela Maxa Pinkusa, zmarłego w Neustadt w 1934 r., kiedy to Gerhart i Margarete Hauptmannowie byli nielicznymi aryjczykami na pogrzebie żydowskiego przemysłowca.

Utwór, poświadczający prożydowskie sympatie Hauptmanna, mógł go – w razie odnalezienia rękopisu przez gestapo – narazić na poważne nieprzyjemności. W tej sytuacji Gerhart Hauptmann postanowił wiosną 1942 r. zniszczyć nie opublikowany jeszcze utwór, powstały przed laty w Rapallo w 1937 r. W słusznej trosce o losy dzieła, żona Voigta – Camilla, przepisała *Die Finsternisse*, które następnie zostało oddane na przechowanie C. F. W. Behlowi w Berlinie. Jak wiadomo, oryginał został przez autora rzeczywiście zniszczony, dzięki zaś kopii utwór został wydany, za zgodą Gerharta Hauptmanna, przez Waltera A. Reicharta w roku 1947 w Stanach Zjednoczonych.

W końcu stycznia 1945 r. nastąpiła ewakuacja cywilnej ludności Wrocławia. Także Felix A. Voigt z rodziną byli zmuszeni opuścić swoje mieszkanie przy ówczesnej Damaschkestraße (obecnie Monte Cassino). Z ewakuacją z Wrocławia łączy się ściśle utrata wspomnianej już obszernej, doprowadzonej

¹¹ G. Grundmann, *op. cit.*, s. 85.

¹² Tamże.

do najnowszych czasów, biografii Gerharta Hauptmanna, pisanej od dłuższego czasu przez Felixa A. Voigta przy pomocy samego pisarza i na podstawie zgromadzonych w willi „Wiesenstein” archiwaliów dotyczących życia i twórczości autora *Tkaczy*.

O znaczeniu tej biografii pisał w 1944 r. znany germanista Ernst Alker:

Sehr bedauerlich ist es, daß der im Manuskript vorhandene, etwa tausend Seiten umfassende erste Band der großen Gerhart-Hauptmann-Biographie von Voigt, wohl dem besten Hauptmann-Kenner, welchem auch das sonst verschlossene Archiv im Haus Wiesenstein offen steht, noch nicht zum Druck gelangen konnte¹³.

Manuskrypt biografii, wręczony przez Felixa A. Voigta zaprzyjaźnionemu proboszczowi katolickiego kościoła „Zur heiligen Familie” Franzowi Fritschowi, został następnie przez tegoż w roku 1946 przekazany Archiv des Erzbischöflichen Ordinariats we Wrocławiu. Od tego czasu ślad po 5 tomach biografii Gerharta Hauptmanna ginie, mimo usilnych poszukiwań po wojnie przez samego Felixa A. Voigta, m. in. za pomocą Szwedzkiej Akademii Nauk, a także przez córkę Mechthild Pfeiffer-Voigt podczas jej pobytu w 1973 r. we Wrocławiu¹⁴.

Felix A. Voigt opuścił z końcem stycznia 1945 r. Wrocław, udając się początkowo do Szklarskiej Poręby, gdzie od pewnego czasu przebywała starsza córka Mechthild. W pierwszych dniach lutego po raz ostatni rozmawiał telefonicznie z Gerhartem Hauptmannem.

Z początkiem marca Voigt udał się z rodziną w dalszą drogę, kierując się przez Pragę w stronę Bawarii, pragnąc zatrzymać się u przyjaciół w Würzburgu. Jednak w obliczu faktu zbombardowania tego miasta 16 marca oraz poważnych trudności komunikacyjnych, Voigt podjął decyzję przerwania podróży. Jego wybór padł na małe miasteczko Kemnath w Oberpfalz, gdzie 20 kwietnia wkroczyli Amerykanie.

Los chciał, że właśnie na zamku Kaibitz leżącym opodal miasteczka, w którym osiedli, zostało umieszczone archiwum Gerharta Hauptmanna, wywiezione za zgodą pisarza z Agnetendorf przez C. F. W. Behla. Z nim razem zamierzał Felix A. Voigt, wykorzystując okazję, prowadzić prace nad projektowaną drugą serią dzieł Gerharta Hauptmanna. Niestety przetransportowanie archiwum w inne, początkowo nie znane miejsce, przez syna pisarza Benvenuto, uniemożliwiło te ważne dla nauki plany. Zostały one zrealizowane częściowo dopiero w wiele lat później, gdy od roku 1962 zaczęto wydawać kolejne tomy tzw. Centenar-Ausgabe, opracowane przez Hansa-Egona Hassa, a po jego śmierci kontynuowane przez M. Machatzke i W. Bungiesa.

¹³ E. Alker, *Das neue Gerhart-Hauptmann-Bild*, „Der Neue Tag” (Prag), 17.05.1944.

¹⁴ Według informacji uzyskanych od córki, dr Mechthild Pfeiffer-Voigt we wrześniu 1991 r.

W Kemnath dochodzi dzięki radiu wiadomość do Voigta o śmierci Hauptmanna. Wkrótce wraz z C. F. W. Behlem, pisarzem Friedrichem Schulze-Maizier i innymi bierze udział w prywatnym wieczorze poświęconym pamięci wielkiego śląskiego twórcy, podczas którego wygłasza odczyt o zmarłym w polskim Jagniątkowie pisarzu.

Warto dodać, że właśnie do Voigta wysłał Hauptmann swój ostatni list, datowany Agnetendorf 9 maja 1946 r., w którym pisze m. in.: „Sie fehlen mir – und ich freue mich doch, daß Sie nicht auch hier sind. Es schwebt allerlei. In alter Liebe und alter Erinnerung Ihr Gerhart Hauptmann”¹⁵. Na dalszej stronie listu wiele serdecznych słów do Voigta zawarła także Margarete Hauptmann, informując o stanie zdrowia Gerharta Hauptmanna, o otrzymaniu wiadomości od Benvenuto oraz o postępowaniu dalszej pracy literackiej, m. in. o kontynuowaniu *Der neue Christophorus*.

Po wojnie zainteresowanie Voigta twórczością Hauptmanna trwało dalej, choć z przyczyn obiektywnych nieco malało, ale warto tutaj odnotować m. in. kolejny tom (i niestety ostatni) *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* w roku 1948, jak i dalsze artykuły zarówno naukowe, jak i popularno-wspomnieniowe, drukowane na łamach licznych czasopism i gazet. W roku 1947 Voigt wraz z żoną Camillą odwiedził Margarete Hauptmann, przebywającą w sanatorium w Ebenhausen w pobliżu Monachium.

Po wkroczeniu wojsk amerykańskich do Kemnath Voigt, jako przesładowany przez władze hitlerowskie, został mianowany kierownikiem tamtejszego urzędu finansowego. Z czasem awansowany do stopnia Oberregierungsrata, pozostał w czynnej służbie jako wysoki urzędnik urzędu finansowego w Nürnberg. Do jego zadań należało m. in. wygłaszanie szkoleniowych referatów dla początkujących finansistów na terenie Bawarii. Brał żywy udział w życiu społecznym Kemnath, np. w uroczystościach siedemsetlecia tej miejscowości. W roku 1957, będąc już na emeryturze, przeniósł się do Würzburga.

Okres powojenny to, oprócz pracy zawodowej w zakresie finansów, także czas dalszego propagowania życia i twórczości Gerharta Hauptmanna. Jego wybitne na tym polu osiągnięcia zostały m. in. wysoko ocenione przez Uniwersytet w Würzburgu, który w 1947 r. przyznał mu tytuł doktora *honoris causa*. Na dyplomie honorowym można przeczytać m. in., że godność ta została mu przyznana „in Anerkennung seiner grundlegenden Arbeiten auf dem Gebiet der Gerhart-Hauptmann-Forschung, die er allseitig, philologisch-textkritisch, geistesgeschichtlich und ästhetisch, in hervorragendem Maße gefördert hat [...]”.

¹⁵ Cyt. za: K. L. Tank, Gerhart Hauptmann. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Hamburg 1988, s. 160.

Jako nestor badaczy nad życiem i twórczością Gerharta Hauptmanna był Felix A. Voigt zapraszany do licznych publikacji zbiorowych, jak np. katalog wystawy urządzonej z okazji setnej rocznicy urodzin pisarza przez Deutsches Literaturarchiv w Marbach, będący do dzisiaj jednym z podstawowych źródeł naszej wiedzy o Gerhartcie Hauptmannie. Brał udział w najbardziej prestiżowych konferencjach, np. w marcu 1962 r. w Berlinie, zorganizowanej z okazji przygotowywanych na szeroką skalę uroczystości na wspomniane stulecie urodzin.

Rok 1962, pamiętny jako setna rocznica urodzin jego wielkiego przyjaciela Gerharta Hauptmanna, jest jednocześnie rokiem jego śmierci. Felix A. Voigt zmarł niespodziewanie 31 marca 1962 w Würzburgu.

Przypadająca z kolei w 1992 r. rocznica setnych urodzin Felixa A. Voigta przyniosła renesans jego postaci i zasług. W dniu 28 listopada 1992 r. została zorganizowana przez Gerhart-Hauptmann-Museum w Erkner k. Berlina sesja poświęcona jego pamięci, natomiast 19 grudnia 1992 r. nowo powstałe Polskie Towarzystwo im. Gerharta Hauptmanna na swojej pierwszej konferencji, odbytej w murach Uniwersytetu Wrocławskiego – uczelni, na której kiedyś studiował i sam Felix A. Voigt – swój pierwszy referat poświęcił właśnie jemu, jako „najwybitniejszemu znawcy twórczości Gerharta Hauptmanna w okresie międzywojennym, zasłużonemu badaczowi kultury śląskiej”.

II

Niektóre z książek i artykułów Felixa A. Voigta ukazały się w kolejnych wydaniach także w okresie powojennym, co dowodnie świadczy o ich wadze i znaczeniu wśród bogatej literatury poświęconej Gerhartowi Hauptmannowi¹⁶.

Wśród jego licznych publikacji warto szczególną uwagę poświęcić pozycjom książkowym, jak np. pracy *Antike und antikes Lebensgefühl im Werke Gerhart Hauptmanns* z roku 1935, która następnie – w opracowaniu Wilhelma Studta – ukazała się ponownie w roku 1965.

Jak czytamy we wstępie do wydania powojennego, pióra Camilli Voigt,

Diese zweite Auflage seines Buches der Öffentlichkeit zu übergeben, blieb Felix A. Voigt versagt. Schwere Schicksalsschläge, zuletzt eine schleichende, tückische Krankheit und sein vorzeitiger Tod am 31.3.1962 verhinderten es. Erst in seinem literarischen Nachlaß entdeckte sein langjähriger Freund, Herr Wilhelm Studt, Hamburg-Rahlstedt, das vollständige, 1948 druckfertig abgeschlossene Manuskript für eine zweite erweiterte Auflage. Dieser Kenner der Hauptmann-Literatur fand, daß „keine andere Veröffentlichung zum Thema = Antike bei

¹⁶ Por.: S. Hoefert, *op. cit.*, a także wykaz prac F. A. Voigta nt. życia i twórczości G. Hauptmanna, zawarty w aneksie niniejszego artykułu.

Gerhart Hauptmann = sich auf so intime Kenntnis des Stoffes, der Werkentstehung und der Eigentümlichkeit des Dichters' stützen könne. Darauf hin entschloß ich mich, nun doch noch die Arbeit meines Mannes der Öffentlichkeit vorzulegen [...]¹⁷.

Wydanie pierwsze książki, powstałe w latach 1932/1933, wyniknęło ze słusznego przeświadczenia Felixa A. Voigta, że „der ganze Hauptmann ohne das antike Lebensgefühl, ohne das Erleben des Mutterbodens von Hellas, ohne die enge und stete Fühlungnahme mit der antiken Literatur schlechthin nicht verstanden werden kann”¹⁸.

Autor, z wykształcenia także i filolog klasyczny, w swej książce poddał motywy klasyczne twórczości Gerharta Hauptmanna gruntownej analizie, a warto przypomnieć, że Hauptmann do świata starożytnego nawiązywał w swych dziełach wielokrotnie, m. in. w takich jak: *Germanen und Römer*, *Der Bogen des Odysseus*, *Veland* czy w tetralogii mykeńskiej, pisanej w ostatnich latach życia.

W analizie twórczości Hauptmanna poświęconej światu antycznemu stwierdził Felix A. Voigt m. in.:

Hauptmanns Bild der Antike hat seine ganz eigenen Züge, die ihn nicht ohne weiteres in die Reihe der „Dionysier“ der Zeit um 1900 treten lassen, gerade die Verehrung der chthonischen Götter und Mächte in seinem Alterswerke teilt er mit keinem zweiten seiner Zeitgenossen [...]. So ist ihm die große antike Literatur meist nur Mittel zu seinen Zwecken. Gewiß reizt ihn die realistische Seite der alten Welt, und deshalb teilt er mit Platon die Vorliebe für den Mimos und die mimische Literatur, aber er dringt auch durch die Natur in das gebärende Geheimnis des hellenischen Heimatbodens vor [...] nur die griechische Natur, Mystik, Religion, Philosophie, kurz nur das hellenische Urerlebnis konnte ihn zu dem visionären Schauen seiner Alterswerke führen¹⁹.

Książka Felixa A. Voigta wywołała duży rezonans wśród znawców, m. in. F. R. Schröder napisał na łamach cenionego czasopisma fachowego „Germanisch-Romanische Monatsschrift”: „...Das Buch gehört zum besten, was über den Dichter überhaupt geschrieben worden ist [...]. So ist es gewiß nicht zuviel gesagt, wenn man die Arbeiten von Voigt als Marksteine der Hauptmann-Forschung bezeichnet”²⁰.

W roku 1936 ukazał się tom wybranych studiów pióra Felixa A. Voigta *Hauptmann-Studien. Untersuchungen über Leben und Schaffen Gerhart Hauptmanns*, w których autor zajął się życiem i twórczością niemieckiego pisarza w latach 1880–1900. Następny planowany tom niestety nie ukazał się,

¹⁷ C. Voigt, *Vorwort*, [w:] F. A. Voigt, *Gerhart Hauptmann und die Antike*, Berlin 1965, s. 8.

¹⁸ F. A. Voigt, *op. cit.*, s. 7.

¹⁹ Tamże, s. 178 i n.

²⁰ F. R. Schröder (rec.) [w:] „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1935, s. 73; por. także: A. Brandl (rec.) [w:] „Archiv für das Studium der Neueren Sprachen”, Bd. 90, s. 135.

można przypuszczać, że wojna oraz brak dostępu do archiwum Hauptmanna były głównymi powodami niekontynuowania tej nad wyraz interesującej i ważnej publikacji.

Felix A. Voigt we wstępie pisze, iż

Die vorliegenden *Hauptmann-Studien* beruhen zur Hälfte auf bereits früher veröffentlichten Aufsätzen, zum andern Teil sind sie unmittelbar aus den Vorarbeiten für eine große wissenschaftlich unterbaute Biographie Gerhart Hauptmanns erwachsen. Bei den langen Vorbereitungen dafür durch fast ein halbes Menschenalter mußte ich immer wieder feststellen, wie unsicher unsere Kenntnis von vielen Einzelheiten dieses großen Lebens war und wie gering die Zahl der wirklich fördernden Untersuchungen hierüber...²¹.

W obliczu zaginionej biografii o Hauptmannie, tom studiów Felixa A. Voigta przynoszący wiele istotnych szczegółów do dzieła wielkiego dramaturga stał się tym cenniejszym źródłem dla kolejnych generacji badaczy.

W Hauptmannowskiej willi „Wiesenstein” poznał Felix A. Voigt wielu pisarzy, artystów, uczonych pielgrzymujących do Agnetendorf, aby złożyć hołd wielkiemu pisarzowi. Wśród poznanych tam osób był młody wówczas germanista amerykański Walter A. Reichart, z którym wkrótce miał opublikować jedną z najważniejszych swoich książek. Reichart, jeden z najbardziej z czasem zasłużonych badaczy nad dziełem Hauptmanna pisał o tym w 1990 r.:

Im April 1934, nach einer schönen Reise durch Sizilien, Italien und Österreich, kam ich nach Breslau, wo ich mich mit Felix Voigt an die Arbeit machte, um unsere Studie *Hauptmann und Shakespeare* zu schreiben, nachdem wir beide Vorstudien dafür schon erledigt hatten. Mein dreimonatiger Breslau-Aufenthalt ermöglichte immer wieder Tage in Agnetendorf...²².

Była to książka *Hauptmann und Shakespeare. Ein Beitrag zur Geschichte des Fortlebens Shakespeares in Deutschland*, opublikowana w roku 1938, a następnie wznowiona po wojnie w roku 1947.

Obaj autorzy akcentują we wstępie, że obok świata antycznego oraz dzieła Johanna Wolfganga Goethego, właśnie twórczość Shakespeare'a odcisnęła najtrwalsze piętno na dziełach Gerharta Hauptmanna. Przypominają, że „seit frühester Jugend tritt der Dichter in eine ganz enge und innige Beziehung zu dem größten dramatischen Genie germanischer Prägung, zu Shakespeare, der ihm – wie noch jedem großen deutschen Dichter der Neuzeit – Lebensbegleiter und Gefährte geworden ist”²³.

²¹ F. A. Voigt, *Hauptmann-Studien. Untersuchungen über Leben und Schaffen Gerhart Hauptmanns*, Bd. 1: *Aufsätze über die Zeit von 1880 bis 1900*, Breslau 1936, s. 7.

²² W. A. Reichart, *op. cit.*, s. 164.

²³ F. A. Voigt, W. A. Reichart, *Hauptmann und Shakespeare*, Breslau 1938, s. 1.

Przyglądając się dziejom życia Gerharta Hauptmanna, można rzeczywiście zauważyć, że – jak o tym pisze w książce *Abenteuer meiner Jugend* – już w roku 1870, a więc w wieku zaledwie 8 lat, miał styczność z utworami angielskiego twórcy. W kilka lat później we Wrocławiu oglądał przedstawienia *Juliusza Cezara* i *Macbetha*.

Felix A. Voigt i Walter A. Reichart stwierdzają duży wpływ Shakespeare'a na dzieło Hauptmanna już we wczesnej fazie jego twórczości, np. w *Germanen und Römer*, gdzie zastosował nie tylko pięciostopowe jamby (wzorując się tutaj na Friedrichu Schillerze), ale także i wplatając sceny prozatorskie. Są oni zdania, co ukazują w licznych analizach wielu utworów Hauptmanna, iż „in zahllosen Einzelheiten Shakespeares Dramen ihren Nachklang in den Werken Gerhart Hauptmanns hinterlassen (haben): angefangen bei kleinen Reminiszenzen und reichend bis zu der mächtigen Auseinandersetzung mit dem *Hamlet* in einer großen Werkreihe durch ein volles Jahrzehnt hindurch”²⁴.

Z okazji prapremiery *Hamlet in Wittenberg* w Lipsku, Gerhart Hauptmann powiedział:

Ich habe Hamlet ein langes Leben hindurch zum unsterblichen Freunde gehabt. Überall ist er um mich gewesen und hat sich dabei allmählich von den schönen Fesseln der Shakespeareschen Dichtung ganz befreit. In unzähligen Stunden, Wanderungen durch Feld und Wald, Vigilien der Nächte meiner Gebirgsheimat, haben wir miteinander gesprochen und Meinungen ausgetauscht²⁵.

Opracowanie *Hamleta*, przy uwzględnieniu tłumaczenia Augusta Wilhelma Schlegla, było ważną pozycją w dorobku Hauptmanna. Omawiając różnice w ujęciu postaci Hamleta, obaj autorzy stwierdzają, że „Die Ähnlichkeiten treten allerdings stärker hervor. Sehr gewichtige sind bereits erwähnt: die gleiche Liebe zu der Fülle der Menschengestaltung, die offene Aufnahme der Totalität der Welt, die Vorliebe für ‚pathologische‘ Gestalten in dem oben erklärten Sinne...”²⁶.

Jest zasługą autorów, iż nie jest ich zamiarem stawianie obu pisarzy obok siebie w celu stwierdzenia, który z nich jest twórcą wybitniejszym. Koncentrują się oni natomiast na wskazaniu wpływu Shakespeare'a na Gerharta Hauptmanna oraz na stwierdzeniu innowacji, które w swoim dziele wprowadził niemiecki dramatopisarz w stosunku do wielkiego pierwowzoru.

Felix A. Voigt, będąc Ślązakiem z urodzenia, nie mógł w swych badaniach nie uwzględnić tak oczywistego tematu badawczego w twórczości Gerharta Hauptmanna, jakim jest tkanka śląska, przewijająca się w bardzo licznych

²⁴ Tamże, s. 98.

²⁵ G. Hauptmann, „Leipziger Neueste Nachrichten”, 19.11.1935.

²⁶ F. A. Voigt, W. A. Reichart, *op. cit.*, s. 116.

jego utworach zarówno dramatycznych, jak i prozatorskich. Efektem badań nad tym zagadnieniem jest praca z 1942 r. *Gerhart Hauptmann der Schlesier*, przynosząca analizę wpływu śląskiego krajobrazu na twórczość, jak również omawiająca śląskie aspekty długiego życia niemieckiego pisarza, który na Śląsku spędził wiele dziesięcioleci swego żywota, umierając w Jagniątkowie 6 czerwca 1946 r.

Książka, wręczona Gerhartowi Hauptmannowi z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin, cieszyła się dużą popularnością, o czym świadczą jej cztery wydania, ostatnie w 1988 r. w znanej oficynie Bergstadtverlag W. G. Korna w Würzburgu.

Inną pozycję Felixa A. Voigta, która do dzisiaj stanowi ważny element w badaniach nad życiem i twórczością pisarza, jest ułożona wspólnie z C. F. W. Behlem kronika życia Gerharta Hauptmanna, opublikowana po raz pierwszy w 1942 r. pt. *Gerhart Hauptmanns Leben. Chronik und Bild*. W roku 1993 ma ukazać się jej kolejne, uzupełnione wydanie, opracowane przez córkę, doktor Mechthild Pfeiffer-Voigt. Także to najnowsze, trzecie wydanie, ukaze się nakładem Korna w Würzburgu. Obrazuje ono w postaci drobiazgowej dokumentacji bardzo szeroko rozbudowane kontakty Hauptmanna, jego liczne podróże, a także chronologię jego dzieł.

Jak już wspomniano, Felix A. Voigt był redaktorem bardzo wartościowych tomów *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, do współpracy nad nimi zapraszając wielu uznanych badaczy z kilku krajów, takich jak: H. G. Fiedler, Fr. W. J. Heuser, P. Merker, W. A. Reichart.

Na łamach rocznika były drukowane nie tylko artykuły związane z twórczością Hauptmanna, ale także fragmenty nie publikowanych dotychczas jego dzieł, jak np. fragmenty z *Der große Traum*, *Die Wiedertäufer*, *Kynast*, *Helios und Phaethon*, względnie sonety np. *Nur wenig Schritte*.

W okresie przedwojennym ukazały się 2 roczniki, w roku 1936 i 1937. W przedmowie do tomu 1 Felix A. Voigt w następujący sposób nakreślił ich genezę:

Seit einem halben Jahrhundert wurde die Welt nicht müde, sich mit Gerhart Hauptmanns dichterischem Werk – oft in leidenschaftlichen Kämpfen – auseinanderzusetzen, so daß heute die Literatur, die sich mit ihm beschäftigt, nahezu unüberschaubar geworden ist. Auch dort, wo man glaubte, schweigend an ihm vorbeigehen zu können, blieb der Dichter immer im Mittelpunkt hohen geistigen Interesses.

Unüberschaubar, wie die Literatur über ihn, erscheint aber auch sein Werk selbst. Es reicht weit über den Rahmen des heute Bekannten hinaus. Im Archiv des Hauses Wiesenstein zu Agnetendorf ruhen noch in Fülle Dichtungen und Dichtungsfragmente, die bisher von ihrem Schöpfer der Öffentlichkeit nicht übergeben wurden, und ebenso Aufzeichnungen aller Art, die Gerhart Hauptmanns Persönlichkeit ungeahnt über die heute zugänglichen Bezirke ausweiten.

Ein Kreis deutscher, englischer, amerikanischer und skandinavischer Gelehrter und Künstler ist zusammengetreten mit der Absicht, eine würdige Stätte zur Veröffentlichung dieses bisher noch zurückgehaltenen literarischen Gutes zu schaffen [...].

Das *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* will damit der Vorbereitung einer großen kritischen Gesamtausgabe, darüber hinaus aber auch der Darstellung, Betrachtung und Deutung dieses reichen Lebenswerkes selber dienen.

Alles, was irgendwie unsere Kenntnis dieses Werkes und seines Schöpfers nach Breite und Tiefe in ernster künstlerischer oder wissenschaftlicher Darstellung erweitert, soll hier seinen Platz haben: vornehmlich auch Veröffentlichungen von primärem Quellenwert als: Erinnerungen, Briefe aus dem Freundeskreis des Dichters, Gespräche mit ihm und ähnliches.

Endlich soll die bibliographische Arbeit, die seit dem Erscheinen der beiden Bibliographien von V. Ludwig (†) und W. Requardt nicht fortgeführt wurde, laufend gefördert werden...²⁷.

Lektura roczników pozwala stwierdzić, że zamierzenia przedstawione we wstępie tomu I zostały całkowicie spełnione, można tam odnaleźć wszystkie awizowane pozycje, m. in. pierwszą próbę zestawienia kroniki życia i twórczości Gerharta Hauptmanna, z czego w kilka lat później wyrosła wspomniana pozycja książkowa w opracowaniu Voigta i Behla.

Panująca sytuacja polityczna w okresie III Rzeszy zarówno wokół Gerharta Hauptmanna, jak i trudności samego Felixa A. Voigta, złożyły się na okoliczność, że przed rokiem 1939 ukazały się tylko wspomniane dwa tomy. Kolejny, trzeci i zarazem – jak się miało wkrótce okazać – niestety ostatni tom *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* został wydany w roku 1948. Przygotował go Felix A. Voigt w trudnych warunkach finansowych, odcięty od archiwum i większych ośrodków miejskich podczas swojego pobytu w bawarskiej miejscowości Kemnath. Planowany (a nawet istnieją przesłanki, iż przygotowany) tom 4 niestety nie ujrzał światła dziennego, być może m. in. wskutek niezbyt przychylnego stanowiska wobec rocznika, a zwłaszcza faktu ewentualnego dostarczania wydawcy dalszych nie publikowanych fragmentów dzieł Gerharta Hauptmanna, jego syna z drugiego małżeństwa z Margarete – Benvenuto.

Wiosną 1948 r. pisał Felix A. Voigt we wstępie do trzeciego tomu:

Die Herausgabe des *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuchs* verwirklicht einen Plan, der schon seit langen Jahren besteht. Bereits vor einem Jahrzehnt fand sich ein Stab internationaler Gelehrter zusammen, um ein *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* in würdigster Weise herauszugeben. Der Dichter selbst unterstützte unsere Absicht in jeder Weise und gestattete, aus seinem Hausarchiv besonders wertvolle Bruchstücke unveröffentlichter Dichtungen erscheinen zu lassen. Indes, die Zeit war diesem Unterfangen damals nicht günstig. Gerhart Hauptmann selbst war, wenn nicht verfemt, so doch dem Naziregime unwillkommen, der langsam heraufziehende Krieg ließ das Interesse weiterer Kreise bald erlahmen, die Regierung versagte das nötige Papier [...]. Nun wird auf anderer Grundlage, den veränderten Zeitumständen entsprechend, dieser Plan wieder in die Tat umgesetzt [...]. In erster Linie haben wir Frau Margarete Hauptmann zu danken, daß sie im Geiste des Verewigten uns ihre Hilfe zugesichert und die Erlaubnis erteilt hat, ein wichtiges Dichtwerk Hauptmanns aus seiner Frühzeit erstmalig zu veröffentlichen²⁸.

²⁷ F. A. Voigt, *Vorwort*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, Bd. 1, Breslau 1936, s. 3.

²⁸ F. A. Voigt, *Vorwort*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch 1948*, Goslar 1948, s. 5.

Nadzieje na możliwości kontynuowania tej ważnej dla nauki pozycji niestety nie spełniły się. Jednak trzy tomy *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* świadczą dowodnie o wielkim zaangażowaniu redaktorskim Felixa A. Voigta, jego wielkiej pasji naukowej odnośnie do niemieckiego pisarza, a przede wszystkim są nieodzownym elementem dalszych badań nad fenomenem twórczości Gerharta Hauptmanna.

III

Powojenna twórczość naukowa i popularyzatorska Felixa A. Voigta nierzadko dotyczyła aktualnych dyskusji wokół osoby Gerharta Hauptmanna.

W roku 1946 opublikował on na łamach „*Monatshefte für den deutschen Unterricht*” ważną rozprawę na temat stosunku pisarza do III Rzeszy. Był to wówczas jeden z najbardziej istotnych głosów w tym zakresie, natomiast o jego znaczeniu świadczy fakt, że artykuł ten uwzględnił Hans Joachim Schrimpf, zbierając najistotniejsze publikacje o Hauptmannie na przestrzeni dziejów i następnie wydając w zbiorowym tomie *Gerhart Hauptmann* w roku 1976 w ramach znanej serii „*Wege der Forschung*”²⁹.

Felix A. Voigt uzasadnił okoliczność pozostania pisarza po roku 1933 w Niemczech jego przywiązaniem do ojczyzny, zarówno do Niemiec, jak i do ziemi śląskiej. Ponadto wskazał na fakt, że w utworach jego nie ma najmniejszego nawet ukłonu wobec nazizmu, sam zaś pisarz nie raz dawał dowody swojego humanistycznego nastawienia, m. in. odnośnie do kwestii żydowskiej (np. *casus* Maxa Pinkusa), i to zarówno w swej twórczości, jak i w sytuacjach dnia codziennego.

Z perspektywy czasu oceniamy dzisiaj postawę twórcy (nie tylko Hauptmanna) w określonych warunkach, a więc m. in. w okresie III Rzeszy, przy uwzględnieniu wielu czynników. Słusznie napisał Hubert Orłowski, iż w przypadku „sprawy Hauptmanna” problem „nie polega na stwierdzeniu, co przeważa w postawie Hauptmanna w latach 1933–1945, czy zasługi czy potknięcia, ale na istnieniu pisarskiej niekonsekwencji, na niezrozumieniu, że zachowanie twarzy u pisarza jest czymś więcej niżli sprawą jego prywatnej etyki”³⁰.

Chociaż z wywodami Felixa A. Voigta nie zawsze można się w pełni zgodzić, należy przyznać, że zawarł w swym artykule wiele ważnych argumentów na korzyść Gerharta Hauptmanna.

²⁹ F. A. Voigt, *Gerhart Hauptmann unter der Herrschaft des Nazismus*, [w:] *Gerhart Hauptmann*, hg. v. H. J. Schrimpf, Darmstadt 1976, s. 116–123.

³⁰ H. Orłowski, *Literatura w III Rzeszy*, Poznań 1975, s. 256.

Innym aspektem związanym z wielkim pisarzem już tylko pośrednio, który żywo interesował kręgi intelektualne w Niemczech przez kilka lat po wojnie, była sprawa archiwum Gerharta Hauptmanna, wywiezionego na przełomie lutego/marca 1945 r. przez C. F. W. Behla na zamek Kaibitz w Bawarii, będącego własnością zaprzyjaźnionego z rodziną Hauptmannów Ericha Ebermayera. W kilka miesięcy później, w grudniu 1945 r. Benvenuto wywiózł archiwum w nie znanym wówczas kierunku³¹. Szereg badaczy dzieła Gerharta Hauptmanna, m. in. zaprzyjaźnieni z nim w okresie międzywojennym Hans von Hülsen, Gerhart Pohl oraz C. F. W. Behl, wszczęło kampanię prasową wobec spadkobierców pisarza, domagając się udostępnienia archiwum dla celów naukowych. Patrząc od strony spadkobierców, mieli oni prawo do dowolnego dysponowania spuścizną po wielkim pisarzu, patrząc natomiast od strony korzyści nauki, swoją rację mieli także i badacze, pragnący w jak najpełniejszy sposób zbadać nie znane jeszcze, pozostające w maszynopisie, dzieła Hauptmanna. W tej wieloletniej dyskusji wziął także udział i Felix A. Voigt, który rozgoryczony niewątpliwie trudnościami z dalszym wydaniem *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, jednoznacznie opowiedział się za udostępnieniem archiwum dla celów naukowych, publikując m. in. artykuł *Warum schweigen Sie, Benvenuto Hauptmann?*³²

Po roku 1948, kiedy to ukazał się 3 tom *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, Felix A. Voigt – zapewne rozczarowany sytuacją panującą wokół badań nad twórczością Gerharta Hauptmanna, a prawdopodobnie także zmuszony poświęcić wiele czasu i wysiłku pracy zawodowej, jakże odległej od badań naukowych, mógł tylko już niewiele uwagi poświęcać dziełu wielkiego pisarza.

Oprócz wznowień jego przedwojennych, względnie opublikowanych podczas wojny książek, pisał już stosunkowo niewiele. Są to jednak zawsze bardzo wartościowe prace, tym cenniejsze, że przecież podczas ewakuacji z Wrocławia stracił swoją wiele lat kompletowaną bibliotekę, zawierającą wiele unikatowych pozycji związanych z Gerhartem Hauptmannem. Dlatego też sporo artykułów i szkiców miało charakter wspomnieniowy, co jednak – biorąc pod uwagę wyjątkową pozycję badawczą Felixa A. Voigta i jego międzywojenne koneksje z samym pisarzem i licznymi uznanymi badaczami – nie umniejsza ich wagi i znaczeniu, jak np. szkic z 1962 r. przynoszący

³¹ Po zabranii archiwum z zamku Kaibitz, jak również pozostałych materiałów złożonych częściowo w Müggelheim, Benvenuto Hauptmann przetransportował całość do Ronco w Szwajcarii. Począwszy od roku 1960 zaczął udostępniać niektórym uczonym wybrane maszynopisy ojca, m. in. prof. Hansowi-Egonowi Hassowi dla przygotowywanej przez niego edycji tzw. Centenar-Ausgabe. W roku 1968 żona Benvenuto, Barbara, sprzedała archiwum Stiftung Preussischer Kulturbesitz, które następnie przekazała Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Por.: H. R. Kütz, *Schicksale eines Dichternachlasses*, [w:] *Jahrbuch der Stiftung Preussischer Kulturbesitz 1969*, Bd. 6, Köln 1969, s. 41–55.

³² Artykułu tego nie odnotowuje bibliografia S. Hoeferta, *op. cit.*

interesujące dane o wspólnym pobycie w Rapallo, kiedy to pełnił u Gerharta Hauptmanna funkcję sekretarza.

Artykuły naukowe Felixa A. Voigta, jak i jego szkice mniejsze, drukowane na przestrzeni 35 lat na łamach wielu czasopism i gazet, zasługują na zebranie ich w tomie i udostępnienie czytelnikom.

BIBLIOGRAFIA PUBLIKACJI FELIXA A. VOIGTA ZWIĄZANYCH Z GERHARTEM HAUPTMANNEM

Edycja dzieł Gerharta Hauptmanna

- Das Hirtenlied. Ein Fragment*, auf Grund des handschriftlichen Bestandes mit einem Nachwort hg. v. F. A. Voigt, Priebatsch, Breslau 1935, s. 117.
- Der Dom. Szenen aus dem Dramen-Fragment*, mit einem Nachwort und hg. v. F. A. Voigt, Gesellschaft für Bücherfreunde, Chemnitz 1942, s. 82.
- Das gesammelte Werk. Ausgabe letzter Hand zum achtzigsten Geburtstag des Dichters 15. November 1942*, Abteilung 1, Bd. 1–17, hg. v. C. F. W. Behl, F. A. Voigt, Fischer, Berlin 1942.
- Neudruck: Berlin 1943, Suhrkamp.

Pozycje zwarte nt. Gerharta Hauptmanna

- Antike und antikes Lebensgefühl im Werke Gerhart Hauptmanns*, Maruschke u. Berendt, Breslau 1935, s. 140.
- Neufassung u.d.T.: *Gerhart Hauptmann und die Antike*, hg. v. W. Studt, Schmidt, Berlin 1965, s. 215.
- Hauptmann-Studien. Untersuchungen über Leben und Schaffen Gerhart Hauptmanns*, Bd. 1: *Aufsätze über die Zeit von 1880 bis 1900*, Maruschke u. Berendt, Breslau 1936, s. 147.
- Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, hg. in Gemeinschaft mit B. Björnson u.a. von F. A. Voigt, Bd. 1, Maruschke u. Berendt Breslau 1936, s. 162.
- Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, hg. in Gemeinschaft mit C. F. W. Behl u.a. von F. A. Voigt, Bd. 2, Maruschke u. Berendt, Breslau 1937, s. 160.
- Voigt F. A., Reichart W. A., *Hauptmann und Shakespeare. Ein Beitrag zur Geschichte des Fortlebens Shakespeares in Deutschland. Mit einem Aufsatz und dramatischen Szenen von Gerhart Hauptmann*, Maruschke u. Berendt, Breslau 1938, s. 154. 2. neubearbeitete Auflage, Deutsche Volksbücherei, Goslar 1947, s. 152.

- Gerhart Hauptmann der Schlesier*, Schlesien-Verlag, Breslau 1942, s. 71.
2. Auflage, Deutsche Volksbücherei, Goslar 1947. 3. Auflage, Bergstadtverlag W. G. Korn, München 1953. 4. Auflage, Bergstadtverlag W. G. Korn, Würzburg 1988.
- Behl C. F. W., Voigt F. A., *Gerhart Hauptmanns Leben. Chronik und Bild*, mit Abb., Suhrkamp, Berlin 1942, s. 175.
- Neufassung u.d.T.: *Chronik von Gerhart Hauptmanns Leben und Schaffen*, Bergstadtverlag W. G. Korn, München 1957, s. 139, Neufassung (bearb. v. M. Pfeiffer-Voigt), *Chronik von Gerhart Hauptmanns Leben und Schaffen*, Bergstadtverlag W. G. Korn, Würzburg 1993.
- Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch 1948*, hg. v. F. A. Voigt, Verlag Deutsche Volksbücherei, Goslar 1948, s. 266.

Studia, artykuły, posłowania, recenzje

- Die Religion Gerhart Hauptmanns*, „Die Christliche Welt” (Gotha) 1927, Nr. 3, Sp. 104–108 (Teil 1); 1927, Nr. 4, Sp. 155–160 (Teil 2).
- Die Insel der Seligen*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1934, Jg. 22, s. 276–290, 479–480.
- Helios. Ein verschollenes Drama Gerhart Hauptmanns*, „Zeitschrift für deutsche Philologie” 1934, Jg. 59, s. 68–88.
- Gerhart Hauptmann und „Hamlet”*. Zu seinem Roman „Im Wirbel der Berufung”, „Der Wanderer im Riesengebirge” (Breslau) 1936, Nr. 9, s. 145–147.
- Gerhart Hauptmanns Lebenswende 1896 bis 1899*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1935, Jg. 23, s. 241–260.
- Die Gerhart-Hauptmann-Sammlung der Staats- und Universitätsbibliothek zu Breslau*, „Zentralblatt für Bibliothekswesen” 1936, Bd. 53, H. 6, s. 298–307; także [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, Bd. 1, 1936, s. 145–146.
- Das Kynast-Fragment*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, Bd. 1, 1936, s. 135–139.
- Hauptmann der Schlesier*, „Wanderer im Riesengebirge” 1937, Nr. 11, s. 163–165.
- Hohenhaus im Leben und Werke Gerhart Hauptmanns. Ein Blatt der Erinnerung*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch*, Bd. 2, 1937, s. 89–100.
- Der religiöse Weg Gerhart Hauptmanns*, „Die Neue Rundschau” 1937, Bd. 2, H. 11, s. 474–485.
- Gerhart Hauptmann und England*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1937, Jg. 25, s. 321–329.
- Gerhart Hauptmann und Breslau*, „Das Bild der Heimat”, 7.12.1938, s. 7.

- Grundfragen der Gerhart-Hauptmann-Forschung*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift“ 1939, Jg. 27, s. 271–287.
- Gerhart Hauptmanns „Biberpelz“*. Zur Neuinszenierung der Komödie im Großen Haus, „Freiburger Theaterblätter“, Spielzeit 1939/1940, H. 16, s. 162–164.
- Gerhart Hauptmanns Schauspiel „Elga“*, „Breslauer Neueste Nachrichten“ 1940, Nr. 256.
- Gerhart Hauptmanns „Bogen des Odysseus“*, „Breslauer Neueste Nachrichten“ 1941, Nr. 96.
- Gerhart Hauptmanns „Iphigenie in Delphi“*, „Breslauer Neueste Nachrichten“ 1942, Nr. 312.
- Gerhart-Hauptmann-Literatur. Die Ernte des Jahres 1942*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift“ 1942, Jg. 30, s. 257–273.
- Das Werk Gerhart Hauptmanns. Die neue Gesamtausgabe zum 80. Geburtstag des Dichters*, „Breslauer Neueste Nachrichten“ 1942, Nr. 128.
- Vielfalt und Einheit. Das Werk Gerhart Hauptmanns*, „Volk und Welt“ (Hannover), November 1942, s. 43–46.
- Chronik von Gerhart Hauptmanns Leben und Werk*, [w:] Gerhart Hauptmann. Studien zum Werk und zur Persönlichkeit. Dem Dichter zum 80. Geburtstage dargeboten vom Deutschen Institut der Universität Breslau, Breslau 1942, s. 161–238 (Zusammengestellt unter Mitwirkung von C. F. W. Behl).
- Gerhart Hauptmanns „Ulrich von Lichtenstein“*, [w:] Gerhart Hauptmann. Studien zum Werk und zur Persönlichkeit, Breslau 1942, s. 46–80.
- Gerhart Hauptmanns Werk im Spiegel der Welt*, [w:] Gerhart Hauptmann zum 80. Geburtstag am 15.11.1942, Breslau 1942, s. 66–72.
- Die Breslauer Gerhart-Hauptmann-Tage vom 11. bis 15. November 1942. Ein Rückblick*, „Schlesien“ 1942, Jg. 4, Folge 10–12, s. 83, 100.
- Die Schaffensweise Gerhart Hauptmanns*, „Schlesien“ 1942, Jg. 4, Folge 10–12, s. 89–90.
- Das Riesengebirge im Leben und Werk Gerhart Hauptmanns*, „Der Wanderer im Riesengebirge“ 1942, Jg. 62, Nr. 11–12, s. 67–68.
- Die Entstehung von Gerhart Hauptmanns „Florian Geyer“*, „Zeitschrift für deutsche Philologie“ 1945, Jg. 69, s. 149–213.
- Gerhart Hauptmann unter der Herrschaft der Nazis*, „Monatshefte für den deutschen Unterricht“ (Madison, Wisc.) 1946, Jg. 38, s. 298–303.
- Der Genius dringt über die Grenzen. Gerhart Hauptmanns Beziehungen zu England und Amerika*, „Der neue Tag“ (Weiden) 1946, Nr. 11, s. 3.
- Die Schaffensweise Gerhart Hauptmanns*, „Fränkische Presse“ (Bayreuth) 1946, Nr. 67.
- Die geistige Welt Gerhart Hauptmanns*, „Geistige Welt“ (München) 1946, Jg. 1, H. 3, s. 20–26.

- Gerhart Hauptmanns Alterswerk*, [w:] *Gerhart Hauptmann. Sieben Reden zu seinem Gedächtnis*, hg. v. H. von Hülsen, Goslar 1947, s. 82–101.
- Die geistige Welt Gerhart Hauptmanns*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* 1948, Goslar 1948, s. 13–27.
- „Anna”, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Jahrbuch* 1948, Goslar 1948, s. 52–69.
- Eine Goethe-Reminiscenz im „Florian Geyer”*, „Aufbau” 1949, H. 6, s. 555–556.
- Warum schweigen Sie, Benvenuto Hauptmann?* „Abend”, 12.08.1949.
- Die amerikanische Gerhart-Hauptmann-Forschung*, „Universitas” 1949, Jg. 4, H. 4, s. 405–412.
- Gerhart Hauptmann – ein unbekannter Dichter*, „Europa-Kurier” (Hamburg) 1949, Nr. 2, s. 6.
- Die Schaffensweise Gerhart Hauptmanns. Persönliche Erinnerungen* „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1950, Jg. 32, H. 2, s. 93–106.
- Unbekannter Gerhart Hauptmann*, „Aachener Nachrichten” 1952, Nr. 235.
- Der unbekannte Gerhart Hauptmann*, „Badisches Tageblatt” 15.11.1952.
- Das unbekannte Werk des Dichters*, „Weser-Kurier” (Bremen) 1952, Nr. 265.
- Gedanken der Erinnerung an Gerhart Hauptmann*, „Der neue Tag” (Weiden) 1952, Nr. 317, s. 11.
- Der unbekannte Gerhart Hauptmann*, „Thüringische Landeszeitung” (Weimar) 1952 Nr. 225.
- Der unbekannte Gerhart Hauptmann*, „Schweinfurter Tageblatt”, 15.11.1952.
- Der unbekannte Gerhart Hauptmann*, „Main-Post” (Würzburg) 1952, Nr. 193.
- Gerhart Hauptmanns Drama „Die Tochter der Kathedrale”*, „Germanisch-Romanische Monatsschrift” 1953, N. F. 3, s. 1–12.
- Die geistige Welt Gerhart Hauptmanns*, [w:] *Gerhart-Hauptmann-Gedenkschrift*, „Der Thespiskarren” (Mexiko) 1956, s. 1–7.
- Max Pinkus und seine Schlesierbücherei*, [w:] *Max Pinkus 3.12.1857 – 19.06.1934*, hg. v. W. A. Reichart, C. F. W. Behl, Gedruckt im Auftrage des Freundeskreises zur Erinnerung an den 100. Geburtstag von Max Pinkus, München 1957, s. 15–19.
- Gerhart Hauptmanns Italienerlebnis*, „The Germanic Review” (New York) 1958, Jg. 33, s. 197–210.
- Der bekannte und unbekannte Gerhart Hauptmann*, „Schlesien” 1962, Jg. 7, s. 1–5.
- Gerhart Hauptmann und das Schlesische*, „Der schlesische Erzähler” (Würzburg), Herbst 1962, Folge 6, s. 6–8.
- Gerhart Hauptmann und das Schlesische*, „Schlesische Rundschau” (Stuttgart) 1962, Jg. 14, Nr. 44, s. 4.
- Mit Gerhart Hauptmann in Rapallo*, [w:] *Gerhart Hauptmann. Leben und Werk. Eine Gedächtnisausstellung des Deutschen Literaturarchivs zum 100. Geburtstag des Dichters im Schiller-Nationalmuseum Marbach a.N.*, hg. v. B. Zeller, Stuttgart 1962, s. 368–370.

Leben und Werk von Gerhart Hauptmann, [w:] *Große Erzählungen*, Zürich o.J. (1967), Nobelpreisträger für Literatur, Nr. 13.

Gerhart Hauptmann unter der Herrschaft des Nazismus, [w:] *Gerhart Hauptmann*, hg. v. H. J. Schimpf, Darmstadt 1976, s. 116–123.

Krzysztof A. Kuczyński

IM BANNE VON GERHART HAUPTMANN
ZUM 100. GEBURTSTAG VON FELIX A. VOIGT
(1892–1962)

Felix A. Voigt gehörte zu den bedeutendsten Gerhart-Hauptmann-Forschern. Er war mit dem schlesischen Nobelpreis-Träger freundschaftlich verbunden und hatte einen freien Einblick in das Wiesenteiner Archiv des Dichters. Aus seiner Feder stammen viele grundlegende Arbeiten, die bis heute ihren hohen Wert nicht verloren haben. Zu seinen besonderen Verdiensten gehört u.a. die Mitherausgeberschaft (zusammen mit C. F. W. Behl) der 17-bändigen Ausgabe der sog. *Ausgabe letzter Hand* (1942).

Er war Begründer der wissenschaftlichen Gerhart-Hauptmann-Forschung. Seine Publikationsliste weist ihn als einen ausgezeichneten Kenner und Interpreten des Werkes Gerhart Hauptmanns aus.